

FİLOZOF PLATON'DAN PORPHYRİOS'A M E K T U P

Dr. Fahrettin OLGUNER

Mektup Hakkında Birkaç Söz :

Aşağıda türkçesini sunduğumuz bu mektubun aslı arapçadır. Süleymâniye Kütüphânesi (Ayasofya - 28 - 22 numarada) kayıtlı bir mecmua içinde (varak 204-215) bulunan bu metin, 1922 yılında (Revue Catholique Orientale Mensuelle, sayı 11, sh. 884-892 de) Şeyho tarafından da neşredilmiş bulunmaktadır.

Arapça olarak kimin tercümesi, ya da te'lifi olduğunu bilmediğimiz bu mektup, isminden anlaşıldığı üzere. Platon tarafından Porphyrios'a hitâben yazılmış ve Porphyrios'un bir sorusu üzerine kaleme alınmış kabul edilmektedir.

Bilindiği gibi Platon; M.Ö. 427-347 tarihleri, Porphyrios ise; M.S. 232-304 yılları arasında yaşamış bulunmaktadır. Dolayısıyla iki şahıs arasında târîhî bir yakınlık söz konusu olamaz. Ayrıca Porphyrios, doğrudan doğruya Platon'un tâkibcisi de değildir. Akla gelecek tek ihtimal, Platon'un tâkibcilerinden birinin, Platon'un kitaplarına dayanarak ve oradan cümleler aktararak bunu kaleme almış olmasıdır. Nitekim buradaki fikirlerden bir kısmı; akıl âlemi, sebât ve bekânın yalnızca orada bulunduğu... vb. (1) Platon'a bağlanabilir. Ancak, mektuptaki ifâdelerden hiçbiri, ifâde olarak, Platon'un hiçbir eserinde mevcûd değildir. Dolayısıyla bu mektûbun, doğrudan doğruya veya ifâde olarak, Platon'a bağlanması mümkün değildir. Nitekim metin içinde Hakîm Diogènes ile Kral Antiyak-

(1) Bak, terc. sh. 2 31 - A.

hos'dan söz edilmektedir (2). Yunan'da bu isimde bir krala rastlanmamaktadır. Böye bir hikâye, Büyük İskender (salt M.Ö. 356-324) ile Cynique Diogènes (M.Ö. 413-322) arasında geçer. Metinde adı geçen de bu Diogènes olmalıdır. Mektupta ayrıca Sokrates'in (M.Ö. 470-399) ismi de anılır (3). Ancak, mektup içinde bunlar, geçmiş devrin adamları olarak görülmüyorlar. Halbuki Platon, her iki filozofu da, hayatta iken idrâk etmiş bulunmaktadır.

Bilindiği üzere Porphyrios, sudur nazariyesinin kurucusu Plotinos' (M.S. 203-270)'un talebesidir. Mektupta Plotinos ve Plotinosculara âid (nurların nûru... vb.) kavramlarla (4), Aristoteles'in fikirlerini hatırlatan (hareket, hareket ettirici... vs.) (5) ifâdeler yer almaktadır.

Şu halde mektup, târîhî yönden ve fikir açısından Plotinos'a âid olabilir. Oysa, İslâm Dünyâsında bu, (târîhî realiteye aykırı olarak) Platon'a atfedilmiş durumdadır. Demek oluyor ki İslâm Dünyâsı, Platon ile Plotinos isimlerini karıştırmış bulunmaktadır. Bu da bize, (mektûbun gerçek yönünden ziyâde) İslâm Dünyâsındaki Platon portresinin gerçek yönünü göstermektedir. İslâm Dünyâsı'nın Platon'u ne derece yakından tanıyıp tanımadıklarına ışık tutması bakımından bu mektup oldukça ilgi çekicidir. Metinde yer alan bazı İslâmî tasavvurların (Allah hakkındaki ifâdelerde olduğu gibi) (6) dikkatlerden uzak kalamıyacağı aşîkârdır. Bu da Batı'dan İslâm Dünyâsı'na intikal eden ya da ettiği söylenen metinlerin durumu hakkında düşündürücü bir husus arz etmektedir.

İşte bu sebeplerle bu mektubun tercümesini, sunmayı uygun bulduk.

Çeviren

(2) Bak, terc. sh. 233

(3) Bak, terc. sh. 235

(4) Bak, terc. sh. 231

(5) Bak, terc. sh. 231

(6) Bak, terc. sh. 231

MEKTUP

Üzüntü ile Kederin Kaldırılması ve Zühdün İsbâtı Hakkında Sorulmuş Bulunan Bir Soruya Cevap Olarak Filozof Eflâtûn (Platon)'un Ferfiryus (Porphyrios)'a Mektubu

Allah'ın adı ile.. Gerçek Melik, Hakikî İlâh! Ayrı kelimelerle çağrılan ve ittifakla istenen tek Maksûd! İlk hareketlerin başlanğıçlarının tükenmez kaynağı olan Kadîm. Yapıcı ve bozucu zıd-
ların yaratıcısı. Böylece kuvvetini ortaya koyup kudretini açıkladı. Akıl, düşünce ve hayal sınırlarını aştı. Sıfatlandırılmayan Zât ve kavranamayan sıfat. Şanı Yüce, unsurların unsuru kuvvetlilerin kuvvetlisi, hareketlerin hareket ettiricisi. İsmi mukaddes, kadri yüce. Nurların nûru, zamanların zamâni ve dehirlerin dehri. Ulu ve mutlak münezzehtir. Değişikliği olmayan, müddetinin kopukluğu bulunmayan dâimiliği ile ebedî ve kusursuz olarak kusursuz.

Yalnız O'na el açar; beni ve seni (kendinden olan ve kendisine uygun bulunan) tertemiz akıl ile iyi ve doğru işe tahsis kılmasını sadece O'ndan isterim. Zîrâ O, iyiliği elinde tutandır. O, iyiliğin kendisidir. O, herşeye kâdirdir.

Mektûbun geldi. Allah, seni başarının sırtına ulaştırısın.

Sana açıklama yapmamı istiyorsun : Âlemde çoğuna ârız olan, pekazının kurtulup uzak kalabildiği keder ve üzüntünün (mâhiyeti) nedir? İsmi aklın ve idrâkın ötesinde olan Rabb'in onları da faziletli ve üstün kılmış olmasına rağmen keder ve üzüntünün çoğunluk üzerine hâkimiyeti nasıl olur? Üstelik O Yüce, yarattıklarında yersiz ve faydasız bir şey yapmamıştır. Aksine, O'nun yarattıklarının hepsinin kendi kendine yeterli olduğu, hiçbir canlının başkasına muhtaç bulunmadığı görülür. Üstelik O, insanı da; akıl, ifâde gücü, delillerin ve bürhânın bilgisi ile üstün kıldı. Amma, yaratıkların en şerefli olmasına ve üstün akla sâ-

hip bulunmasına rağmen yine de ona keder ve üzüntü ârız olmaktadır. Şu halde, realitede bu, acabâ gerçek olarak mevcûd mudur? Yoksa, zatının bozukluğuna, aklın idrâkını sağlayan ince âletlerin eksikliğine bağlı, dıştan gelen bozuk ve ârizî bir fikirden mi ibârettir?

Allah seni yüceltsin. Bildiğim ve düşünemediğim kadarı ile sana cevap vermeğe çalışacağımı. Zîrâ, aklımızın erdiği budur. Eğer sonuna varalım dersek, ilmin sonu yoktur ki biz ona ulaşalım. O, sonların sonunun, gâyelerin gâyesinin ötesindedir. Allah, hayra yöneltip seni kendine dost kılsın.

Şâyet, her elemi, sebepleri bilinmez ve şifâsı bulunmaz olarak kabûl ediyorsan, bu takdirde sana, üzüntü ile kederin (mâhiyetinin) ne olduğunu ve şifâların bulunabilmesi için de sebeplerinin neden ibâret bulunduğunu açıklamam gerekiyor. Allah, yardımcı olsun.

Keder; fikirlerin dağınıklığı, nefsin şaşkınlığı, onun haraplığı; süratle gidip gelişi demektir. Üzüntü ise; büyük bir sarsıntı; gücü parçalayan, enerjiyi söndüren, cismi eriten, zamanları karartıp karıştıran, ömrün temelini kemiren şiddetli bir darbedir. Bu; sevilenin kaybindan, istenilenin elden kaçırılmasından doğan, nefse âid bir elem dan ibârettir.

Eğer, bu geçici ve aşağılık dünyânın adamları, sâhib oldukları ile içinde bulduklarını iyice düşünebilirdi, onların geçici görüntülerle değişen benzerliklerden ibâret bulduklarını ve zamanın kendilerini halden hâle koyacağını, farklı durumların onları kalıptan kalıba sokacağını anlardı. Öyleyse onlar, kendi nefisleri için üzülmekle işe başlamalıydılar. Zîrâ bu, onların sevdikleri ve istedikleri uğrunda duydukları elem in en yerinde olanıdır. Çünkü, bu takdirde onlar, nefsi yok etmekle yok olacaklarını, onu kaybetmekle kaybolacaklarını anlarlar da marifetleri önce buna çevrilir, böylece nefislerin ve görüntülerinin bâkî olmadığını farkına varırlar. Zîrâ, oluş ve yokoluş âleminde herşey yok olup gidecidir. Öyleyse onların istekleri (aslında) yok olup gidecek olan fânî şeyde sebât ve devâm aramaktan ibârettir. Oysa, devâm ve sebât, ancak akıl âleminde vardır. Bu; zamandan, onda olmayan şeyi isteyerek, ondan, kendi tabiatında bulunmayanı istemiş olan kimse (nin hâline) benzer. Tabiattan, tabiatta bulunmayan şeyi

isteyen kimse (esasında) varolmayan şeyi istemiş olur. Varolmayan şeyi isteyen ise istediğini peşinen idâm etmiş demektir. İstedliğini idâm eden kişi de bedbaht bir esirdir. Şu halde akıllının yapacağı; kendini bedbahtlığa sürüklemekten mesûd kılacak şeyi istemek ve cehâletle sapıklığa düşmekten sakınmaktır.

Diyorum ki : Zamanı tanımayan, değişikliklerin aşlından habersiz olan kimse, bu dünyânın alışlagelmiş vechesi değişince ancak ve bununla birlikte duygulara has olan zevklerden; yemedeki lezzetten, içmedeki keyiften, giyinmedeki gösteriştten, evlenmedeki hazdan... ve buna benzer şeylerden uzaklaşıp ayrılır ve o zaman kendisinin; bunların birer arazdan ibâret buldukları ve kendilerinin zorbalıkla, ya da halkın ticâret veya san'at diye isimlendirdiği bir nev'i kurnazlıkların dışında başka yollarla elde edilmelerinin mümkün olmadığı hakkındaki bilgisi kesinlik kazanmış olur. Sevdiği şeylerin muhakkak yokolup gideceğini de yakından anlar. Bunu idrâk etmeyen, yukarda da söylediğimiz gibi, bozulandan bozulmamasını, yokolup gidenden yokolmamasını istemiş gibidir. Musîbete uğramamayı istediğimiz zaman, olmamayı istemiş oluruz. Zirâ, musîbetler, ancak bozulanın bozulması ile olur. Eğer, fâsîd olmasaydı, oluş olmazdı. Şayet o, sevdiklerinde sebat ve bekâyı aramış olsaydı, yolculuk için bekânın tabiatına yönelir, hemen nefesine kanaati yerleştirir, hırsın getireceğini beklemez ve kendini, yokolup gidecek, nefisini pişmanlıkla üzüntü içinde bırakacak şeylerle yormazdı. Aksine o, nefislerini gerçekten terbiyeye almış, gözünü geleceğe dikmeyen, gidene hayıflanmayan parlak gönüllü uluların terbiyesiyle nefisini terbiye ederdi. İnsanların zaafı, düşkünlük ve ahmaklığı; her gidenin ardından ve her gelenin önünden koşturmasıdır. Oysa insan, hakîkî olarak nefisini terbiye edip ona doğrunun yollarını gösterince, önce de belirttiğimiz gibi, üzüntüyü atmaya, kederi dağıtmaya gerçekleştirecek kısa zaman içinde hayatını değerlendirir.

Görülüyor ki insanda alışkanlıklar huy ve mîzacla birlikte, onun yolunda ve gidişinde yürür. İnsan alışkanlıkları kazanarak onları tabiatla kaynaştırıp kedere bağlar da ona bulanır. Şayet o, kendisini lezzetli yemeğe alıştırdığı halde, lezzetsizini yemiş olsa, bu da o işi görür ve onu doyururdu. Çünkü bir süre sonra (lezzetli ile lezzetsiz) ikisi de eşit hâle gelir ve ikisi de aynı şekilde tokluk duygusunu meydâna çıkarırlar. Lezzet ise burada sa-

tedâvî etmeli ki, nefis kendine teslim olsun da gamı, kederi atarak ölmez arzulara ve bekâ âleminin sükûnuna dönsün. Zîrâ onlar, açıkladığımız üzere, Hakîm Hermes'den edilen şu rivâyete benzer : O der ki; merhamete en çok muhtaç olan kimse, kötü bir melekenin içine düşmüş olandır. Ona; kimdir bu? denildi. O, (şöyle) dedi : Şehveti arttıkça üzüntüsü çoğalan kimsedir. O, bütün kazancı ile birlikte, yokluk damgasını yemiştir. Akıllı nefisini yenen, idrâkı nefisine hâkim olan, hür aklı bir kişidir. Akıl, temel ve asıl olan şeydir.

Allah'ın merhamet edip bu dünya sıkıntılarından koruduğu kimse, merhamete ve öbür dünyâ sıkıntılarından kurtarılmaya daha çok lâyık olan kişidir. Hak yolunu arayan kimse! İsteyen için o, apaçıktır. Öyleyse kişi, kendisi için gerçekten lüzûmlu bulunan şeyi istemekte samîmi olabilmek için nefisini üzüntü bağlarından koparsın ve bu aşağı, fânî âlemin ağırlıklarından aldığı yükünü azaltsın. Rivâyet edildiğine göre Sokrat, kör bir kuyuya girip kırılır. Üzerini toprakla örter ve oradakilere : Sıkıntısının azalmasını isteyen, üzerindeki azaltsın, der. Bazıları; ey Efendi! Ya kuyunun sağlam kısmı göçerse? O şöyle der : Şâyet göçerse! Yer neden göçsün, toprak neden yok olsun!

Yine Rum Kralı Elzer'den rivâyet edilir ki kendisine değerli, kıymetli, güzel bir taht hediye edildi. O, buna pek sevindi, memnûniyeti arttı. Yanındakiler de güzelliğini takdir ettiler. Topluluk içinde bir hakîm bulunuyordu. Kral ona; sen konuşmuyorsun! Bu taht hakkında sen ne dersin? dedi. Hakîm ona : Ben derim ki; o, sendeki bir yokluğu, bir fakirliği ortaya çıkardı. Arızî bir sevinç de ona eklenince, sendeki musîbetin büyüklüğünü gösterir, dedi. Hikâye edildiğine göre Kral, bu toplantıdan bir süre sonra bazı adalarda bir gezintiye niyetlenir. Seyahatinde, makam olarak kullanılmak üzere, bu tahtın da alınmasını ister. Gemi, taht ile birlikte parçalanır ve batar. Kral, büyük bir üzüntüye kapılır. Ölünceye kadar bu üzüntüden kurtulamaz. Dolayısıyla o, Hakîm'in hikmet gözü ile önceden gördüğü duruma düşer.

Şu hâlde bilmek gerekir ki her musîbet ve üzüntü, sözüntü ettiğimiz gibi, gelip geçici şeylerdendir. İyice düşününce bunu anlarız, kederimiz dağılır ve gönlümüzün gamı kalkar. Kesin olarak bunu kavradığımız zaman musîbetlerin içindeki acı kalkar ve ni-

metin özüne dönüşür. Bundan da, akıllı kişiler, musîbetlerin aslında birer nimet olduklarını açıkça anlarlar. Dolayısıyla onlara şükür, çekip çevirenine ise hamdetmek gerekir.

Ey dostum! Bu hükümleri nefsinde derin derin düşün. Böylece hüznün felâketlerinden kurtulup, şehvetin arzularını nefsine yerleştirmeden, özellikle aklın tasvîbine girmeyen gam vâdilerine uğramadan, zühd ve takvâ sâhiplerinin derecesine yükselirsin.

İşte, Allah'ın yardımı ile biz, durup düşünecek kimse için delil olabilecek şeyleri açıklamış bulunuyoruz. Bununla birlikte biz, ya kendi fiilimizden, ya da başkasının fiilinden ötürü üzülmeden geri kalmayız. Ancak, eğer üzüntümüz kendi fiilimiz için ise, bizi üzecek şeyi yapmamalıyız. Şayet biz, bizi üzecek bir şeyi yapar, onu yapmaktan kendimizi alıkoyamaz isek, kendi istemediğimiz şeyi kendimiz getirmiş oluruz. Durum bundan ibârettir. Eğer bizi üzen başkasının fiili ise, bize âid olmayan, bize ar getirmeyen, biz üzülsek de utancı sâhibine âid olacak olan şeye üzülmemeliyiz.

Açıklamış olduğumuz yolu benimseyen kimsenin geçici görüntülere karşı olan hevesi azalsın. O, öbür dünyânın gerçek delillerini düşünmeye koyulsun. Musîbetler onu üzüntüye çekse de o, içine kederin karışmadığı, fesâdın bulaşmadığı hazları bulmaya çalışsın.

Çoğunlukla insanlar, ölümü bir musîbet kabul ederek, ondan çekiniyorlar. Ben diyorum ki; alacaklıdan kaçan, yalnızca borcu ödemeye hazır olmayan kimsedir. Onu hazırlamış olan ise, onu ödemeyi alacaklıdan daha çok isteyen kimsedir. Şayet insanlar, ölüm hâdisesini iyice kavrayabilselerdi, aşağılık değil, onun övülmeğe değer birşey olduğunu anlardı. Çünkü ölüm, tabiatımızın bütünleyicisidir. Eğer ölüm olmasaydı, insan olmazdı. Zirâ, insanın ta'rifî ve vasfî şudur : insan; canlı, akıllı ve ölümlü bir varlıktır. O, ölümlü olmasaydı, insan olmazdı. Her ne kadar insanlar ondan kaçıyor ve gerçekten onun vaktünü istemiyorlarsa da, bununla birlikte insan, öbür dünyâ evinin yolcusudur.

İnsan bir akledip düşünse; o, acze ve eksikliğe bulanmış bir nuffeden ibâretti. Sonra, kendisiyle imtizâc etmiş olan tabiatların özünden ayrılmakta serbest bırakıldı da o, içinde bulunduğu du-

rumdan başkasını seçmedi. Sonra, Tanrı'nın arzusu, Yaratıcısı'nın irâdesi tecelli ederek onu yumurtalarda oluşmaya sevketti. Eğer nakli sorulsaydı, o bunu istemezdi. Sonra, yumurtalardan daha geniş yer olan rahime yollandı. Şâyet kendine teklif edilseydi, o, kalmayı isterdi. Sonra, oluşun ve olgunluğun tamamlanması için zoru zoruna içeriye, rahimdeki çocuk kesesine gönderildi. Şâyet, geniş âleme gönderileceği söyleneydi o bunu istemez, yerini seçerdi. Fakat, sonra da o, daha önce başkasına tercih ettiği, kendini sıkıştıran rahime dönmeye dâvet edilseydi, dönüşü tercih etmezdi, Sonra, (yaratıcı) irâde onu annesinin karnından koparıp şu dünyâ hayâtına çıkarmaya karar verdiği zaman, bu ona zor geldi. Oysa, âlemin genişliğini gördükten sonra ona : «Anne-nin karnına, ihtirasla yapıştığın yere dön!» denilseydi, o bunu reddeder, kabûl etmezdi.

İşte! Ben diyorum ki; bekâ âlemine, o geniş yere götürülen kimse, gidişin güçlüğünden ve rûhânî bekânın devâmı ile kendine ulaşacak olan refâh ve saâdet husûsundaki bilgi kısırlığından ötürü (başlangıçta) bunu çirkin bulsa da, bekâ âlemini gördükten sonra o, bu dünyâyâ dönmek üzere serbest bırakılsaydı, onun için bütünü ile durum, bu dünyâyı gördükten sonra kendisine; «anne-nin karnına dön» denilen kimsenininki gibi olurdu.

Öyleyse ölüm; ona yönelen, iyice düşünen, akledip araştıran kimse için istenmeyecek, çirkin birşey değildir. Zîrâ biz, sınırlı bir âlemde, kapalı bir felekte, yıkılacak bir evde göçebe konuklar olarak bulunuyoruz.

İmdi biz, bütünü ile bu âlemdeki üzüntü, sıkıntı, gam ve kederin gerçekte sâbit olmayan şeyler olduğunu ortaya koymuş, tabiatın kedere teslim ve üzüntüye sebep olmaya sevkettiği şeyi belirtmiş, onu arayan insanlardan hiçbirinin hakikatın arayıcısı değil, aksine bâtılın ve muhâlin arayıcısı olduklarını göstermiş bulunuyoruz. Açıkladığımız üzere ölüm çirkin değildir. Akıllı bir davranışın ilk şartı şehvet ve arzulara tâbî olmaktan vazgeçip nefsi boş emellerden ve yalancı vaadlerden alıkoymaktır. Zamanı aşıp gâyeye ulaşmak kesindir. Nefsi ile arzuları başıboş bırakan kimse pişmân olur. Aklın tedbîrine uyan, doğru yolu bulur. Öğüd ve hikmet, kendilerini dinleyip de kendileriyle amel etmeyen kimsenin aleyhine şâhit olurlar da o, bu iki şâhitle mahkûm olur.

(Mektubun sonunda Pythagoras'ın bir sözü de yer alır.)

Pythagoras der ki : Zengin olmak arzûsunu attığın zaman, zengin olmuş olursun. Çoğu kimse zanneder ki fakir; hiçbir şeye mâlik olmayan, zengin ise pek çok şeye sâhip bulunandır. Bu zenginlik ve fakirlik arzûdîr. Tabîî halde fakir; arzûları çok olandır. Tabîî olarak zengin de; hiç kimseye muhtac olmayan, yâni; arzûsuna sahibolup nefsinî zaptedendir, Zirâ, arzûna sahibolabiliyorsan, işte bu, en büyük zenginliktir. Çünkü, şehvetine sâhibolan, bütünü ile âleme müstağnî kalandır.